
DOCHODY NIEUJAWNIONE JAKO PRZEDMIOT OPODATKOWANIA PODATKIEM DOCHODOWYM OD OSÓB FIZYCZNYCH

PATRYCJA RAFIŃSKA*

SPIS TREŚCI

Zagadnienia wprowadzające.....	1
Dochody nieujawnione jako przedmiot opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych.....	3
Czynności procesowe w postępowaniu podatkowym w przedmiocie opodatkowania dochodów nieujawnionych.....	13
Ciężaru dowodu w postępowaniu podatkowym w przedmiocie przychodów z nieujawnionych źródeł.....	18
Przyczyny oraz następstwa unikania i uchylania się od opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych.	23
Podsumowanie	30

ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE

Dla realizacji zasady powszechności ponoszenia ciężarów podatkowych ustawodawca stworzył przepisy materialne szczegółowo regulujące opodatkowanie dochodów tych osób, które nie stosują się do obowiązującego prawa i omijają, bądź unikają płacenia podatków. Podstawowym narzędziem walki z nieopodatkowaną działalnością jest

* Absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, doktorantka Instytutu Nauk Prawnych Państwowej Akademii Nauk w Warszawie pod kierownictwem dr hab. Artura Mudreckiego oraz aplikant adwokacka Okręgowej Rady Adwokackiej w Bydgoszcz.

konstrukcja przepisów o przychodach ze źródeł nieujawnionych i nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach¹ zawarta w ustawie z dnia 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych².

Zagadnienie nieujawnionych źródeł dochodów w polskim prawie podatkowym budzi szereg kontrowersji tak natury formalnej, jak i materialnej. Instytucja nieujawnionych źródeł dochodów postrzegana jest jako narzędzie walki z przestępczością pospolitą i gospodarczą, również tą zorganizowaną - jako instytucja, która umożliwia opodatkowanie nielegalnych fortun. Postrzeganie takie jest mylne, bowiem w polskim systemie podatkowym funkcjonuje zasada wyłączenia z opodatkowania przychodów z czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy.

Prawo podatkowe nie ma na celu legitymizowania nielegalnych majątków, a przedmiotowy zakres poszczególnych podatków obejmuje tylko te czynności faktyczne i prawne, które nie są przez prawo zabronione i karalne³ na podstawie przepisów Kodeksu karnego⁴. Opodatkowanie źródeł nieujawnionych ma zastosowanie jedynie wówczas, gdy podatnik sam dobrowolnie nie przyzna się skąd pochodzi nadmiar zgromadzonego przez niego majątku. Instytucja opodatkowania dochodów nieujawnianych nie ma racji bytu w sytuacji wskazania i uprawdopodobnienia źródła swoich dochodów, postrzeganych uprzednio jako pochodzące z szarej strefy. Po ujawnieniu źródła tych dochodów podatnik podlega jedynie opodatkowaniu przewidzianemu w ustawie wraz z odsetkami za zwłokę⁵.

Przyczyna zjawiska istnienia dochodu nieujawnionego upatrywana jest przede wszystkim w chęci uniknięcia przez podatnika obciążenia podatkiem dochodowym. Uchylanie się od podatku jest działaniem sprowadzającym się do wprowadzenia w błąd, zatajenia. Zdaniem niektórych autorów uchylanie się od opodatkowania to grzeczna nazwa na oszustwa podatkowe, na niepłacenie wymaganych przez prawo podatków⁶. Oszustwo podatkowe, zwane zwłaszcza w starszej literaturze przedmiotu defraudacją, to

¹ Por. A.Wojciechowska, *Opodatkowanie dochodów ze źródeł nieujawnionych jako instrument walki z szarą strefą w Polsce*, Poznań 2009, s. 56.

² Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. 1991 Nr 80, poz. 350 t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1387), dalej w skrócie jako u.p.d.o.f.

³ Por. J.Kulicki, *Opodatkowanie dochodów z nieujawnionych źródeł przychodów*, Warszawa 2005, s. 1.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1600), dalej w skrócie jako k.k.

⁵ Por. A.Wojciechowska, *Opodatkowanie dochodów...*, op. cit., s. 59.

⁶ Por. R.E.Hall, A.Rabushka, *Podatek liniowy*, Warszawa 1998, s. 28.

zachowanie *contra legem* polegające na działaniu lub zaniechaniu niezgodnym z treścią dyspozycji normy bezwzględnie obowiązującej w warunkach określonych hipotezą, w celu uniknięcia opodatkowania lub zmniejszenia jego wysokości. Nieprzestrzeganie prawa może zatem polegać na podjęciu zachowania, które jest wskazane w normie zakazującej, albo na niezrealizowaniu zachowania nakazanego. Osoba, która dopuszcza się naruszenia prawa, zwykle stara się ten fakt pozostawić niejawnym, w mniejszym lub większym stopniu liczy się bowiem z możliwością zastosowania normy sankcjonującej⁷.

Konsekwencją zjawiska uchylania się od opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych, według S. Głębińskiego, jest przerzucanie ciężarów podatkowych na resztę podatników. Ubytek w dochodach musi zostać zastąpiony nowymi podatkami, ewentualnie podniesieniem wysokości lub stopy podatków istniejących. Podatki mogłyby zostać obniżone, gdyby przez oszustwa podatkowe nie dochodziło do poniesienia uszczerbku. Gdy defraudacje podatkowe obejmują szerokie koła ludności, to Skarb Państwa jest narażony na znaczne straty i musi je odbić w innej drodze, na innych podatnikach⁸. Uzasadnione jest więc twierdzenie, że jeżeli poszczególni podatnicy wyężdżają swoją inteligencję w kierunku zatajenia faktycznych dochodów, podatek dochodowy staje się podatkiem obciążającym uczciwość, a premią dla krzywoprzysięstwa i oszustwa podatkowego⁹.

DOCHODY NIEUJAWNIONE JAKO PRZEDMIOT OPODATKOWANIA PODATKIEM DOCHODOWYM OD OSÓB FIZYCZNYCH

Przepisy prawa podatkowego, i to zarówno materialnego, jak i procesowego, wyposażyły organy podatkowe w określone instrumenty prawne mające na celu ochronę interesów budżetu w przypadku uchylania się podatników od opodatkowania. Jednym z takich instrumentów jest konstrukcja opodatkowania dochodów nieujawnionych, w polskim systemie podatkowym zaliczana przez niektórych przedstawicieli doktryny do nadzwyczajnych metod wymiaru zobowiązań podatkowych¹⁰.

Definicja dochodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych zawarta jest w art. 25b u.p.d.o.f., według

⁷ Por. T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2002, s. 176.

⁸ Por. S. Głębiński, *Nauka skarbowości*, Warszawa – Lwów 1911, s. 331.

⁹ Por. H. Sand, *Moralność podatkowa*, Kraków 1934, s. 6.

¹⁰ Por. H. Dzwonkowski, *Powstawanie i wymiar zobowiązań podatkowych*, Warszawa 2003, s. 405.

której za przychody z innych źródeł uważa się przychody nieznajdujące pokrycia w ujawnionych źródłach, obejmujące przychody ze źródeł wskazanych przez podatnika, ujawnione w nieprawidłowej wysokości i przychody ze źródeł nieujawnionych obejmujące przychody ze źródeł niewskazanych przez podatnika i nieustalonych przez organ podatkowy – w kwocie odpowiadającej nadwyżce wydatku nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi, uzyskanymi przed poniesieniem tego wydatku. Z treści przywołanego powyżej przepisu wynika, że przychody z innych źródeł można podzielić na dwie grupy. Pierwszą grupą są przychody ze źródeł nieujawnionych, gdzie podatnik, pomimo ciężącego na nim ustawowego obowiązku podatkowego, nie informuje o istnieniu źródła przychodów, to znaczy prowadzi niezarejestrowaną działalność gospodarczą, osiąga z tego tytułu dochody i nie płaci podatków. Drugą grupą są przychody nie znajdujące pokrycia w ujawnionych źródłach, gdzie podatnik informuje aparat skarbowy o źródłach swoich przychodów, jednakże znamiona zewnętrzne jego stylu życia nie odzwierciedlają dochodów zawartych w deklaracjach podatkowych. Nie dotyczy to jednak sytuacji, gdzie nie ma obowiązku informowania o osiągniętych przychodach, między innymi w przypadku osób zwolnionych od podatku.

Z dochodami nieujawnionymi mamy do czynienia w sytuacji, gdy ujawnia się wcześniej ukryty przedmiot opodatkowania (dochód), natomiast nie zostało ujawnione źródło tego dochodu. Inaczej mówiąc, dochód jest względnie znany (poznawalny co do wielkości), natomiast nieznane (nieujawnione) jest źródło przychodów¹¹. Dochodem nieujawnionym jest więc dochód, który nie ma żadnego uzasadnienia w znanych organom podatkowym źródłach przychodów, i którego nie można powiązać z żadnym znanym źródłem przychodów. Jednak uzyskiwanie wydatków przewyższających przychody wykazane w deklaracjach podatkowych nie zawsze oznacza, że podatnik uzyskał dochody ze źródeł nieujawnionych. Może się bowiem okazać, iż brak było obowiązku wykazywania przychodów w zeznaniu podatkowym, ponieważ osiągnięty został taki rodzaj dochodu, który nie podlega opodatkowaniu lub jest zwolniony od podatku dochodowego. Dochodów ze źródeł nieujawnionych nie należy również utożsamiać z dochodami niewykazanymi przez podatnika w deklaracji, z którymi mamy do czynienia na przykład w wyniku błędu rachunkowego, bądź w sytuacji uzyskania dochodu z zatajonego źródła,

¹¹ Por. K.Ostrowski, *Prawo finansowe*, Warszawa 1970, s. 147.

które zostaje ujawnione przez organ podatkowy w wyniku przeprowadzonej kontroli podatkowej. Dochody zadeklarowane nieprawidłowo nie są w rozumieniu przepisów podatkowych równoznaczne z dochodami nieujawnionymi i są traktowane jedynie jako dochody zaniżone¹². W rezultacie, niezgłoszenie przez podatnika źródła przychodu nie jest równoznaczne z uzyskiwaniem przychodu ze źródeł nieujawnionych. Dochody nieujawnione osiągnięte są bowiem ze źródeł niepoznawalnych, których nie ujawnia podatnik, sądząc że organ podatkowy też ich nie ujawni. Pojęcie źródła nieujawnionego ma zatem stosunkowo wąski zakres, który odnosi się wyłącznie do sytuacji, gdy podatnik w ogóle nie wskaże źródeł swoich przychodów bądź wskazane przez niego źródła są niewiarygodne¹³.

Obowiązek podatkowy z tytułu przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych, zgodnie z treścią art. 25c u.p.d.o.f., powstaje na ostatni dzień roku podatkowego, w którym powstał przychód w kwocie odpowiadającej nadwyżce wydatku nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi. Określenie momentu powstania obowiązku podatkowego z tytułu przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych ma znaczenie dla obliczenia terminu przedawnienia prawa do wydania decyzji ustalającej zobowiązanie z tego tytułu. Prawo do wydania decyzji podatkowej, w myśl art. 68 § 4a Ordynacji podatkowej¹⁴, ustaje jeżeli decyzja ustalająca to zobowiązanie została doręczona po upływie pięciu lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym powstał obowiązek podatkowy w tym zakresie. Oznacza to, że termin przedawnienia powiązany z momentem powstania obowiązku podatkowego określonym w art. 25c u.p.d.o.f.¹⁵ Ma to o tyle kluczowe znaczenie, że po upływie terminu przedawnienie zobowiązanie podatkowe przestaje istnieć, co oznacza że organ nie może skutecznie domagać się zapłaty należności.

Cechy prawne podatku pozwalają na odróżnienie go od innych dochodów budżetowych. Odmiennosc jednej z cech powoduje, że mamy do czynienia z dochodem innym niż podatek. Konsekwentnie, jeżeli jakiś dochód wykazuje wszystkie cechy prawne,

¹² Por. P.Pietrasz, *Opodatkowanie dochodów nieujawnionych*, Warszawa 2007, s.107.

¹³ Por. A.Wojciechowska, *Opodatkowanie dochodów...*, op. cit., s. 59.

¹⁴ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (Dz.U. 1997 Nr 137, poz. 926 t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 900) dalej w skrócie jako O.p.

¹⁵ Zob. Uzasadnienie nowelizacji ustawy z dnia 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 2012 roku poz. 361, z późn. zm.) oraz w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 roku – Ordynacja podatkowa.

jest podatkiem bez względu na to, jaką nazwę mu nadano¹⁶. W każdym podatku wskazać można określone, stałe występujące części, składające się na instytucję prawną podatku, nazwane elementami konstrukcji podatku. Elementy konstrukcji podatku, zwane niekiedy w starszej literaturze elementami zmiennymi podatku, służą kilku celom. Przede wszystkim pozwalają na odróżnienie podatków między sobą. W każdym podatku występują te same elementy konstrukcyjne, lecz ustawodawca nadaje im, a przynajmniej jednemu z nich, odmienną treść niż w innych podatkach. Ta odmienna treść konkretnych elementów zmiennych przesądza, że mamy do czynienia z różnymi podatkami. Dodatkowo, elementy konstrukcyjne mają niebagatelne znaczenie legislacyjne. Pozwalają one na precyzyjne stosowanie reguł techniki podatkowej, która niekiedy decyduje o pełni i wyrazistości ustawodawstwa podatkowego. W procesie legislacji, jak również w czasie stosowania prawa podatkowego, niezwykle istotna jest analiza wzajemnych związków poszczególnych elementów konstrukcji podatku i przekonanie, że w sposób wyczerpujący, a zarazem jasny i wewnętrznie spójny można interpretować dany fakt czy zdarzenie jako wywołujące obowiązek podatkowy¹⁷. Elementy konstrukcyjne podatku, wchodzące w skład techniki podatkowej, mają jednak przede wszystkim wymiar praktyczny. Służą prawidłowemu zdefiniowaniu kręgu podatników, umożliwiają obliczenie podatku i jego ściągnięcie. Elementy konstrukcji podatku można podzielić na dwie grupy. Pierwszą grupą są elementy niezbędne, które muszą wystąpić w każdym podatku, tak, aby mógł on zostać zaliczony do tej instytucji prawnej. Istnienie tych elementów decyduje o tym, że mamy do czynienia z podatkiem. Drugą grupą są elementy fakultatywne, które mogą, lecz nie muszą być elementami konstrukcji podatku, niemniej bardzo często występują.

Do niezbędnych elementów konstrukcji prawnej podatku należy zaliczyć podmiot podatku, przedmiot podatku, podstawa podatku, stawki (taryfy) podatkowe, zwolnienia i ulgi podatkowe.

Podmiot podatku jest jednostką życia społecznego, z którą prawo wiąże powstanie obowiązku podatkowego. Zakres podmiotowości prawnopodatkowej jest szerszy niż podmiotowość w innych gałęziach prawa. Oprócz podmiotów znanych prawu cywilnemu podatnikami ustanawiać można na przykład małżonków, rodzinę pozostającą we

¹⁶ Por. H.Litwińczuk, *Prawo finansowe Prawo podatkowe*, Warszawa 2012, s. 13.

¹⁷ *Ibidem*.

wspólnym gospodarstwie domowym, rodziców i dzieci, czy podatkowe grupy kapitałowe. Niekiedy za podmiot podatku uznaje się także takie jednostki, jak spadki nieobjęte czy gospodarstwa rolne, co wymaga dodatkowo wskazania, na kim ciąży obowiązek zapłaty podatku¹⁸. W stosunkach podatkowo - prawnych uczestniczą dwie podstawowe kategorie podmiotów. Z jednej strony są nimi organy podatkowe, reprezentujące związki publicznoprawne uprawnione do wymierzania i pobierania podatków oraz, z drugiej strony, podatnicy¹⁹. Podmioty podatku dzieli się na podmioty czynne i podmioty bierne. Podmiotem czynnym jest podmiot uprawniony do otrzymania świadczenia podatkowego, zaś biernym jest podmiot, na który nałożony został obowiązek świadczenia podatkowego. Podmiot bierny tylko pozornie jest odpowiednikiem dłużnika z prawa cywilnego, tak jak podmiot czynny odpowiednikiem wierzyciela. Podmiot bierny może mieć bowiem roszczenie o nadpłatę albo zwrot podatku, a wówczas podmiot czynny występuje w roli zobowiązanego wobec podmiotu biernego. W prawie podatkowym mamy zatem do czynienia z przemiennością podmiotową funkcji wierzyciela i dłużnika. Dodatkowo można wyróżnić podmiot formalny i podmiot materialny podatku. Podmiotem formalnym jest taka jednostka życia społecznego, na którą ustawa podatkowa nakłada podatek, ale jednostka ta nie ponosi materialnego ciężaru podatkowego. Podmiotem materialnym jest jednostka, która ponosi ciężar materialny podatku²⁰. Zgodnie z art. 1 u.p.d.o.f. ustawa reguluje opodatkowanie podatkiem dochodowym dochodów osób fizycznych oraz daninę solidarnościową. Oznacza to, że podmiotem zobowiązanym do poniesienia ciężaru podatkowego, w przypadku opodatkowania dochodów nieujawnionych, jest osoba fizyczna. W prawie podatkowym brak jest definicji pojęcia osoby fizycznej. W tym zakresie należy odwołać się do przepisów prawa cywilnego określających podmiotowość prawną. Z treści art. 8 § 1 Kodeksu cywilnego²¹ wynika, że osobą fizyczną, posiadającą zdolność prawną, jest każdy człowiek od chwili urodzenia. Zdolność prawną, podobnie jak i byt osoby fizycznej, ustaje z chwilą jej śmierci. Ustanie osoby fizycznej nie oznacza jednak wygaśnięcia jej praw i obowiązków w podatku dochodowym od osób fizycznych. Konglomerat praw i obowiązków podatkowych podatnika przechodzi na następców prawnych, to jest spadkobierców. Przepisy ustawy o

¹⁸ Por. H.Dzwonkowski, *Prawo podatkowe*, Warszawa 2012, s. 7.

¹⁹ Por. B.Brzeziński, *Wprowadzenie do prawa podatkowego*, Toruń 2008, s. 53-54.

²⁰ Por. H.Dzwonkowski, *Prawo podatkowe*, op. cit., s. 7.

²¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 Nr 16, poz. 93 t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1145), dalej w skrócie jako k.c.

podatku dochodowym od osób fizycznych mają zastosowanie do osób fizycznych niezależnie od ich wieku, obywatelstwa czy też miejsca zamieszkania. Odnosząc się do kryterium wieku należy wskazać, że status podatnika nie jest związany z osiągnięciem pełnoletności. Jednakże dalsze przepisy ustawy, co do zasady, nakazują doliczać większość dochodów osób małoletnich do dochodów ich rodziców lub opiekunów prawnych²².

W nauce prawa podatkowego przez pojęcie przedmiotu opodatkowania rozumie się zjawisko, sytuację, stan faktyczny lub prawny, z którymi ustawodawca łączy obowiązek uiszczenia podatku (powstanie obowiązku podatkowego). Innymi słowy, przedmiot podatku określa, od czego ma być płacony podatek²³. Ma on najistotniejsze znaczenie w ekonomicznej koncepcji podatku. Jest zarazem dowodem wyobraźni i wiedzy ustawodawcy co do możliwości uzyskania dochodów budżetowych, jak i stopnia rozwoju prawa podatkowego²⁴. W przepisach prawa podatkowego przedmiot podatku określany jest niekiedy w sposób uproszczony. Nie wskazuje się *expressis verbis* sytuacji, której zaistnienie powoduje powstanie obowiązku podatkowego, lecz jedynie obiekt ludzkiego zachowania, charakterystyczny dla sytuacji podlegającej opodatkowaniu. Jeżeli przedmiotem opodatkowania jest osiąganie dochodu, to ustawa podatkowa wskaże jako przedmiot opodatkowania dochód. Jest to rodzaj skrótowo - technicznego - prawnego, nie wywołującego istotnych, ujemnych skutków w procesach stosowania prawa. Przedmiot podatku zazwyczaj znajduje swój wyraz w nazwie podatku, ta zaś w tytule ustawy wprowadzającej w życie ten podatek²⁵. Zarówno w ustawodawstwie, jak też w doktrynie prawa podatkowego, można dostrzec dwa ujęcia przedmiotu podatku. Według pierwszego ujęcia przedmiot podatku stanowi określone dobro, czy też szeroko rozumianą rzecz, która ma określoną wartość ekonomiczną, i z którym jest związane opodatkowanie. Według drugiego ujęcia przedmiotem podatku jest zdarzenie, z którego zaistnieniem przepisy prawa podatkowego wiążą określone konsekwencje prawne i które zazwyczaj odnosi się do szeroko rozumianych dóbr. We współczesnym ustawodawstwie podatkowym przedmiot podatku używany jest zarówno w pierwszym, jak i drugim znaczeniu²⁶. Przedmiot opodatkowania przychodów

²² Por. A.Bartosiewicz, R.Kubacki, *PIT. Komentarz 2015*, Warszawa 2015, s. 79.

²³ Por. K.Ostrowski, *Prawo finansowe*, op.cit., s. 147.

²⁴ Por. W.Modzelewski, *Wstęp do nauki polskiego prawa podatkowego*, Warszawa 2010, s. 83.

²⁵ Por. B.Brzeziński, *Wprowadzenie do prawa...*, op. cit., s. 55.

²⁶ Por. M.Kalinowski, *Pojęcie przedmiotu podatku*, Toruń 2013, s. 15-16.

nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych uregulowany jest w art. 25b ust. 1 u.p.d.o.f., zgodnie z którym w roku podatkowym przychód odpowiada kwocie nadwyżki wydatku nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi, uzyskanymi przed poniesieniem tego wydatku. Oznacza to, że przedmiot opodatkowania w konstrukcji dochodów nieujawnionych różni się od normatywnego przedmiotu opodatkowania. Jeżeli postawimy pytanie, od czego ma być zapłacony podatek w konstrukcji zakładającej opodatkowanie dochodów nieujawnionych, odpowiedź brzmi od dochodów nieujawnionych. Wydaje się jednak, że sformułowanie to nie jest wyczerpujące, podobnie jak stwierdzenie, że na gruncie podatku dochodowego przedmiotem opodatkowania jest dochód. Wszak przedmiotem opodatkowania jest osiągnięcie dochodu, co wynika z przyjętego przez większość systemów podatkowych rozwiązania opodatkowania dochodu w trakcie jego powstawania²⁷.

Wysokość podstawy opodatkowania jest jednym z dwóch najistotniejszych, obok stawek podatkowych, czynników wyznaczających kwotę podatku. We współczesnych systemach podatkowych następuje szczególny rozwój tej instytucji prawnej. Istnieje w tym zakresie określona prawidłowość – czym bardziej skomplikowane są zasady określania podstawy opodatkowania, tym prostsze mogą być stawki podatkowe – i odwrotnie.²⁸ Podstawa opodatkowania, to pewna wielkość wyrażona w jednostkach pieniężnych lub naturalnych, która jest miarą odzwierciedlającą w odniesieniu do jednostkowego podatnika ilość tych jednostek miary, która podlega, dla danej jednostki czasu lub danej sytuacji faktycznej czy prawnej, opodatkowaniu²⁹. Podstawa opodatkowania, jako określona instytucja finansowo-prawna w polskim prawie podatkowym, jest z reguły określona wartościowo. W przypadku stawek kwotowych podstawa opodatkowania wyrażona jest w jednostkach naturalnych³⁰. Regułą jest, że podstawę opodatkowania określa podatnik w deklaracji na podstawie prowadzonych ewidencji albo organ podatkowy w decyzji konstytutywnej. Wyjątkiem jest szacunek podstawy opodatkowania przez organ podatkowy, przy czym jest on niedopuszczalny, gdy dane wynikające z ewidencji podatkowych, uzupełnione dowodami uzyskanymi w

²⁷ Por. P.Pietrasz, *Opodatkowanie dochodów...*, op. cit., s.106.

²⁸ Por. W.Modzelewski, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 88-89.

²⁹ Por. H.Dzwonkowski, *Prawo podatkowe*, op. cit., s. 8.

³⁰ Por. W.Modzelewski, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 88.

toku postępowania, pozwalają na określenie podstawy opodatkowania. Ordynacja podatkowa przewiduje podstawowe metody szacowania, z których może skorzystać organ podatkowy. Wybór metody szacowania organ podatkowy każdorazowo powinien uzasadnić. Brak uzasadnienia wyboru metody jest poważną wadą procedury podatkowej³¹.

Z podstawą opodatkowania ściśle wiąże się pojęcie minimum wolnego od opodatkowania oraz kumulacji podatkowej. Minimum wolne od opodatkowania oznacza taką wysokość podstawy opodatkowania, od której nie jest pobierany podatek. W prawie podatkowym minimum wolne od opodatkowania może być podane wprost, na przykład w podatku od spadków i darowizn, lub pośrednio poprzez obniżenie wysokości podatku należnego, na przykład w podatku dochodowym od osób fizycznych. Zastosowanie minimum służy zmniejszeniu kosztów poboru podatku poprzez organy podatkowe. Kumulacja podatkowa oznacza zaś łączenie różnych podstaw opodatkowania w jedną całość. W literaturze finansowej wyróżnia się cztery rodzaje kumulacji podatkowej: kumulację czasową, kumulację terytorialną, kumulację podmiotową oraz kumulację przedmiotową³². Podstawa opodatkowania przychodów niezajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych regulowana jest art. 25d u.p.d.o.f. , zgodnie z którym podstawę opodatkowania przychodów niezajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych stanowi w roku podatkowym przychód odpowiadający kwocie nadwyżki wydatku nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi. W przypadku wystąpienia w roku podatkowym więcej niż jednej nadwyżki, podstawę opodatkowania stanowi suma przychodów odpowiadających kwocie nadwyżek wydatków nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi. Aby postępowanie podatkowe w przedmiocie opodatkowania dochodów nieujawnionych było skuteczne, to podstawa opodatkowania musi obejmować każdy wydatek oraz każdy zgromadzony składnik mienia, niebędący równocześnie następstwem poniesienia wydatku. Bez znaczenia jest przy tym rodzaj wydatku. Mogą to być wydatki na nabycie składnika majątku o charakterze trwałym, jak i wydatki na konsumpcję. Nie ma również znaczenia, czy wydatki zostały poniesione w

³¹ *Ibidem*.

³² Por. R.Wolański, *System podatkowy w Polsce*, Warszawa 2016, s. 22.

kraju czy za granicą. Istotne jest jednak, że wydatek ma być faktyczny, to jest taki, który przyczynia się do fizycznego zmniejszenia zasobów finansowych podatnika. Nie ma tu miejsca na uwzględnianie zryczałtowanych kosztów uzyskania przychodów, czy też odpisów amortyzacyjnych. Organ podatkowy nie może bezpośrednio przenosić danych zawartych w deklaracjach podatkowych do postępowania w sprawie dochodów nieujawnionych, traktując dochód jako mienie, a koszty uzyskania przychodu jako wydatki³³. Ustalając wydatki poniesione w danym roku podatkowym, organy nie mogą ograniczyć się jedynie do zbadania wydatków luksusowych, związanych ze zgromadzonym mieniem, świadczących o zamożności kontrolowanych podatników, ale muszą przeanalizować poziom konsumpcji podatnika oraz ogół wydatków związanych z utrzymaniem, kosztami życia, leczenia. Ze względu na fakt, że podatnicy nie mają obowiązku ewidencjonowania wysokości wydatków konsumpcyjnych i nie rzadko nie są w stanie odtworzyć ich wielkości za poszczególne lata, praktyka orzecznicza zaakceptowała opieranie się w tym zakresie na danych statystycznych³⁴. Ich wykorzystanie pozwala bowiem ustalić przybliżony poziom wydatków konsumpcyjnych.

Stawki podatkowe są tym elementem prawnej konstrukcji podatku, który jest drugim najistotniejszym czynnikiem wyznaczającym kwotę podatku albo kwotę zwrotu podatku. Stawki podatkowe mogą być stawkami kwotowymi lub stosunkowymi (procentowe, ułamkowe lub wielokrotnościowe). Stawka kwotowa to ilość jednostek pieniężnych, jaką należy zapłacić od jednostki podstawy obliczenia podatku. W praktyce stawka kwotowa służy do ustalania wysokości świadczenia podatkowego przy znanej wysokości podstawy obliczenia podatku, zarówno wówczas, gdy podstawa obliczenia ma wyraz ilościowy, jak i wartościowy. Stawka procentowa to relacja pomiędzy wielkością świadczenia podatkowego, a wielkością podstawy obliczenia podatku. W praktyce stawka procentowa służy do ustalania wysokości świadczenia podatkowego przy znanej wysokości podstawy obliczenia podatku³⁵. Stawki procentowe mogą mieć w konkretnym podatku postać stawki stałej albo skali podatkowej³⁶. Skala podatkowa składa się z przedziałów podstawy obliczenia podatku oraz odpowiadających tym przedziałom stawek podatkowych. Skala podatkowa może przybrać postać skali podatkowej progresywnej lub skali podatkowej

³³ Por. D.Strzelec, *Dochody nieujawnione*, Warszawa 2010, s.57.

³⁴ Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 3 grudnia 2008 r., sygn. akt II FSK 1250/07.

³⁵ Por. H.Dzwonkowski, *Prawo podatkowe*, op. cit., s. 8-9.

³⁶ Por. A.Buczek, *Prawo podatkowe*, Warszawa 2006 s. 16.

regresywnej. Zastosowanie skali progresywnej w praktyce powoduje, że wraz ze wzrostem podstawy obliczenia podatku wzrasta również stawka podatkowa. Stawkami progresywnymi mogą być stawki kwotowe oraz stawki procentowe. Skale podatkowe mogą przybrać postać progresji globalnej lub progresji ciągłej³⁷. Zastosowanie przez prawodawcę stawki kwotowej bądź też procentowej jest w określonej mierze sprawą techniki podatkowej, a także celów, jakie prawodawca zamierza osiągnąć przy konstruowaniu określonego podatku. Jest też w dużej mierze konsekwencją wyboru rodzaju podstawy opodatkowania, a następnie podstawy obliczenia podatku. Jeżeli postawa opodatkowania wyrażona jest ilościowo, to zastosowanie znaleźć mogą wyłącznie stawki kwotowe³⁸. Nawiązując do kwestii opodatkowania dochodu nieujawnionego należy zauważyć, że decyzje podatników w zakresie uchylania się od opodatkowania podejmowane są najczęściej w sytuacji, gdy podatek z tytułu niezadeklarowanego dochodu jest mniejszy niż podatek obliczony według normalnej stawki podatkowej. Oznacza to, że uchylanie się od opodatkowania jest szczególnie prawdopodobne w sytuacji, gdy stawka podatkowa od wykazanego dochodu przekracza wysokość spodziewanej sankcji z powodu niewykazania dochodu.

Ulgi i zwolnienia podatkowe stanowią istotny element konstrukcji podatku, mają charakter generalny i zawarte są w przepisach regulujących konkretny podatek. Ulgi podatkowe polegają na ograniczeniu wielkości obciążenia podatkowego, w określonych przypadkach, w stosunku do obciążenia przyjętego za przeciętne w danym podatku. Z punktu widzenia konstrukcji podatku, ulgi mogą mieć formę obniżki podstawy obliczenia podatku, obniżki stawek podatkowych bądź też obniżki ustalonej kwoty podatku. Ulgi, wynikające z przepisów dotyczących poszczególnych podatków, nazwane są potocznie ulgami systemowymi³⁹. Zwolnienia podatkowe polegają na ograniczeniu przedmiotowego lub podmiotowego zakresu opodatkowania. Oznacza to, że pewne sytuacje, objęte co do zasady opodatkowaniem, są z tego opodatkowania wyłączone. Chodzi zatem o całkowite lub częściowe pominięcie dochodów, przychodów lub majątku uzyskanego z niektórych źródeł przy ustalaniu podstawy opodatkowania⁴⁰. Różnice między zwolnieniem a ulgą polegają na tym, że zwolnienie jest definitywnym

³⁷ *Ibidem*, s.17.

³⁸ Por. B.Brzeziński, *Wprowadzenie do prawa...*, op. cit., s. 56-57.

³⁹ Por. B.Brzeziński, *Wprowadzenie do prawa...*, op. cit., s. 63.

⁴⁰ Por. R.Wolański, *System podatkowy...*, op. cit., s. 26.

wyłączeniem określonej kategorii podmiotów lub przedmiotów z opodatkowania, natomiast wprowadzając ulgę, ustawodawca nie rezygnuje z opodatkowania, lecz ma na celu tylko i wyłącznie redukcję obciążenia podatkowego, tj. zmniejszenie wysokości płaconego podatku⁴¹. Ulgi i zwolnienia podatkowe traktowane są jako przywileje podatkowe będące bodźcem do angażowania kapitału, regulowania popytu i podaży, rozwoju regionów gospodarczo zacofanych, promocji zatrudnienia oraz instrumentem łagodzenia dysproporcji dochodów. Wśród najczęściej wskazywanych funkcji, jakie mają do spełnienia ulgi i zwolnienia podatkowe, wymienia się funkcje gospodarcze, na przykład wspieranie działań inwestycyjnych, popieranie pożądanej działalności gospodarczej, korygowanie wymiaru podatku z uwagi na okoliczności osłabiające zdolności płatnicze podatnika, charakter wykonywanej działalności, i społeczne, na przykład charakter działalności wykonywanej przez podatnika, polityka prorodzinna, ochrona niepełnosprawnych, podwyższanie kwalifikacji zawodowych podatnika)⁴². Stosowanie zwolnień i ulg podatkowych jest wyrazem przekonania ustawodawcy, że za pomocą instrumentów podatkowych możliwe jest osiągnięcie celów pozafiskalnych, głównie z zakresu polityki gospodarczej, ale także społecznej, kulturalnej, zdrowotnej, edukacyjnej⁴³. Zdaniem H. Sanda nieujawnienie przychodów wywiera ekonomiczny skutek podobny do ulgi podatkowej, zwolnienia lub nawet subwencji, a więc poprawia pozycję konkurencyjną podatnika. Zakłócone zostają warunki konkurencji pomiędzy płacącymi podatki i niepłacącymi. Powoduje to swoiste perturbacje gospodarcze, gdyż niepłacący uzyskuje silniejszą pozycję ekonomiczną w stosunku do uczciwego podatnika. Prowadzi to do nieuczciwej konkurencji pomiędzy podatnikami ukrywającymi swoje dochody i niepłacącymi podatków, a podatnikami rzetelnie płacącymi te podatki⁴⁴.

CZYNNOŚCI PROCESOWE W POSTĘPOWANIU PODATKOWYM W PRZEDMIOCIE OPODATKOWANIA DOCHODÓW NIEUJAWNIONYCH

Postępowanie podatkowe w przedmiocie opodatkowania dochodów nieujawnionych ma szczególny charakter. Jego celem jest ustalenie zobowiązania podatkowego względem

⁴¹ Por. H.Dzwonkowski, *Prawo podatkowe*, op. cit., s. 9.

⁴² *Ibidem*, s.10.

⁴³ Por. H.Litwińczuk, *Prawo Finansowe...*, op. cit., s. 20.

⁴⁴ Por. H.Sand, *Moralność podatkowa*, Kraków 1934, s. 59.

podatnika, który nie ujawnił uzyskanych dochodów. Postępowanie podejmowane jest wyłącznie z urzędu i cechuje się tym, że przed formalnym jego wszczęciem nie dokonuje się jakichkolwiek czynności procesowych związanych ze składaniem przez stronę wniosków o wszczęcie postępowania. Na początku postępowania organ podatkowy dysponuje jedynie informacjami dotyczącymi wydatków podatnika. Jednak dopiero nadmierna konsumpcja podatnika w stosunku do dochodów zgłoszonych do opodatkowania jest sygnałem wskazującym, że osoba fizyczna być może nie wywiązała się należycie z obowiązku ujawnienia powinności daninowych⁴⁵.

Postępowanie podatkowe w przedmiocie opodatkowania nieujawnionych dochodów, w myśl art. 25d u.p.d.o.f., koncentruje się na poszukiwaniu wydatków podatnika i ustaleniu wartości zgromadzonego przez niego uprzednio mienia. Powoduje to, że podstawa opodatkowania ma w dużej części charakter szacunkowy, często niemożliwe jest bowiem odtworzenie tych wartości w wysokościach rzeczywistych ze względu na brak dokumentów źródłowych. W sprawach tych z ustalonych faktów uznanych za miarodajne wylicza się pewne wartości, bardziej lub mniej zbliżone do rzeczywistości. Jednak tylko w pewnym stopniu możliwe jest ustalenie rzeczywistej wielkości dochodu nieujawnionego⁴⁶.

Katalog źródeł informacji o wydatkach podatnika wykorzystywany przez administrację podatkową w postępowaniu podatkowym w przedmiocie opodatkowania dochodów nieujawnionych jest szeroki. Źródłem są dane znane administracji podatkowej z urzędu, informacje uzyskiwane w związku z wykonywanymi przez te organy zadaniami, oraz informacje, które organy podatkowe będą mogły zgromadzić w trakcie prowadzonych już czynności rozpoznawczych⁴⁷. Informacje o wydatkach podatnika organ podatkowy może uzyskać również w toku postępowania w przedmiocie udzielenia ulgi podatkowej. W tej procedurze podatnik musi bowiem ujawnić swój majątek lub poczynione wydatki. Źródłem informacji o wydatkach podatnika są również sądy, komornicy i notariusze. Organy te zobowiązane są do przekazywania administracji podatkowej bez wezwania informacji o zdarzeniach, które mają wpływ na powstanie i wysokość zobowiązania w podatku od spadków i darowizn, podatku od towarów i usług, podatku od czynności cywilnoprawnych oraz podatku akcyzowym. Szczegółowy zakres

⁴⁵ Por. P.Pietrasz, *Opodatkowanie dochodów...*, op. cit., s. 162.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 123.

⁴⁷ Por. D.Strzelec, *Gromadzenie informacji mogących posłużyć jako materiał dowodowy*, Łódź 2010, s.5.

obowiązku informacyjnego ciążącego na sądach, komornikach i notariuszach reguluje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 2015 r.⁴⁸ zmieniające rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 czerwca 2004 r.⁴⁹ w sprawie określenia rodzajów i zakresu informacji przekazywanych organom podatkowym przez sądy, komorników sądowych i notariuszy oraz terminu, formy, z uwzględnieniem formy wypisu aktu i sposobu ich przekazywania. Obowiązek przekazywania organom podatkowym informacji dotyczących wydatków podatnika wynika również z odrębnych ustaw. Możliwe jest także określenie szczególnych sytuacji, kiedy obowiązek informacyjny będzie ciążył także na innych określonych w drodze rozporządzenia podmiotach.

Skutkiem powzięcia przez organ podatkowy informacji o dysproporcji pomiędzy uzyskanym przez podatnika w danym roku podatkowych dochodem, a czynionymi przez niego wydatkami jest podjęcie postępowania podatkowego. Postępowanie podatkowe przed organami podatkowymi uregulowane jest w przepisach ustawy Ordynacja podatkowa. Ordynacja podatkowa przewiduje trzy podstawowe tryby postępowań przed organami podatkowymi. Ich wspólnym mianownikiem jest sprawdzenie poprawności zadeklarowanej przez podatnika kwoty podatku. Jednocześnie każdy z trybów postępowania realizuje cele odrębne i charakteryzuje się odmienną specyfiką. W postępowaniu podatkowym najpierw dokonuje się czynności sprawdzających ukierunkowanych na zbadanie formalnej poprawności dokumentów. Następnie przeprowadzana jest kontrola podatkowa, w ramach której weryfikuje się, jak kontrolowani wywiązują się z obowiązków o charakterze zarówno materialnoprawnym, jak i proceduralnym. Finalnie zaś dojść może do wszczęcia postępowania podatkowego, którego celem jest wydanie decyzji podatkowej opiewającej na odmienną kwotę zobowiązania podatkowego, niż została uprzednio zadeklarowana przez podatnika⁵⁰. Postępowanie podatkowe nie musi być poprzedzone kontrolą podatkową, jednak w praktyce jest to częsta sytuacja. Jak podkreślono w piśmiennictwie, organy nie mogą dowolnie wszczynać postępowania podatkowego, jeżeli nie wyczerpały uprzednio

⁴⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia rodzajów i zakresu informacji przekazywanych organom podatkowym przez sądy, komorników sądowych i notariuszy oraz terminu, formy, z uwzględnieniem formy wypisu aktu i sposobu ich przekazywania (Dz.U. z 2015 r. poz. 1174).

⁴⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie określenia rodzajów i zakresu informacji przekazywanych organom podatkowym przez sądy, komorników sądowych i notariuszy oraz terminu, formy, z uwzględnieniem formy wypisu aktu i sposobu ich przekazywania (Dz.U. 2004 Nr 156, poz. 1640).

⁵⁰ Por. S.Babiarz, *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 1059.

odpowiedniego trybu sprawdzania poprawności rozliczenia podatkowego. Rezygnacja z przeprowadzenia właściwego postępowania prowadzi bowiem do utraty przez organ podatkowy licznych uprawnień, co może mieć wpływ na dokonywane ustalenia z punktu widzenia zasady prawdy obiektywnej⁵¹. Pierwszym etapem postępowania przed organami podatkowymi jest dokonanie czynności sprawdzających. Zgodnie z art. 272 O.p. przedmiotem czynności sprawdzających jest sprawdzenie terminowości składania deklaracji oraz wpłacania podatków, w tym także pobieranych przez płatników i inkasentów, stwierdzenie formalnej poprawności wymienionych wyżej dokumentów, ustalenie stanu faktycznego w zakresie niezbędnym do stwierdzenia zgodności z przedstawionymi dokumentami, weryfikacja poniesionych przez podatnika wydatków i uzyskanych przychodów (dochodów) opodatkowanych lub przychodów (dochodów) nieopodatkowanych – w zakresie niezbędnym do ujawnienia podstawy opodatkowania z tytułu przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych oraz weryfikacja danych i dokumentów przedstawionych przez podatników dokonujących rejestracji podatkowej. Rozszerzenie czynności sprawdzających na weryfikowanie wydatków i przychodów w zakresie związanym z opodatkowaniem dochodów nieujawnionych stanowi konsekwencję uwzględnienia w przepisach ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz Ordynacji podatkowej wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 lipca 2014 r.⁵², oraz wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia z dnia 18 lipca 2013 r.⁵³. Za rozszerzeniem zakresu czynności sprawdzających wyrażonych w art. 272 O.p. nie poszły zmiany w regulacjach szczegółowych. W konsekwencji, w przypadku wątpliwości co do poprawności złożonej deklaracji na podatek dochodowy, art. 274 O.p. oraz art. 274a O.p., nie daje podstaw do żądania od podatnika jakichkolwiek dokumentów. W ramach tych przepisów możliwe jest żądanie wyjaśnień, które, co już z regulacji prawnej nie wynika, mogą być uzupełnione o dokumenty potwierdzające wydatki i przychody⁵⁴.

Konieczność nakładania i pobierania podatków jest powszechnie akceptowana przez społeczeństwo z uwagi na świadomość potrzeby wydatkowania przez państwo środków pieniężnych na cele ogólnie aprobowane. Należy mieć jednak na uwadze sprzeczność

⁵¹Por. A.Mariański, *Rodzaje postępowania w ordynacji podatkowej: czynności sprawdzające, kontrola oraz postępowanie podatkowe*, Przegląd Podatkowy Rocznik 2010, numer 4, s.38.

⁵² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 lipca 2014 r., sygn. akt P 49/13.

⁵³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lipca 2013 r., sygn. akt SK 18/09

⁵⁴ Por. L.Etel (red.), *Ordynacja podatkowa. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2018.

interesów indywidualnego podatnika i organów państwowych⁵⁵. Sprzeczność interesów wymusza na organach podatkowych potrzebę kontroli prawidłowości wywiązywania się podatników z obowiązków podatkowych. Podstawą podjęcia kontroli podatkowej w zakresie nieujawnionych źródeł dochodów jest konsumpcja przewyższająca możliwości jej finansowania oceniana na podstawie dochodów zgłoszonych do opodatkowania. Według R. Sowińskiego kontrole podatkowe w przedmiotowym zakresie podejmuje się szczególnie w odniesieniu do podatników: nabywających rzeczy ruchome znacznej wartości, nabywających nieruchomości, niewykazujących żadnych dochodów, wykazujących stratę z działalności gospodarczej i jednocześnie ponoszących wydatki, będących właścicielami nowo powstałych przedsiębiorstw, będących darczyńcami i pożyczającymi znaczne kwoty⁵⁶.

Konsekwencją skutecznego zatajenia przez podatnika innych źródeł przychodów lub części dochodów ze źródeł, ujętych w deklaracjach (zeznaniach) podatkowych jest, w przypadku stwierdzenia przez organ podatkowy dodatniej różnicy pomiędzy majątkiem podatnika oraz ponoszonymi przez niego wydatkami, a ujawnionymi dochodami opodatkowanymi lub zwolnionymi od opodatkowania, ustalenie podatku według zwiększonej do siedemdziesięciopięcioprocentowej stopy podatkowej. Wysokość podatku od przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych uregulowana jest w art. 25e u.p.d.o.f., zgodnie z którym od przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych, z zastrzeżeniem art. 25g ust. 7 u.p.d.o.f., zryczałtowany podatek dochodowy wynosi 75% podstawy opodatkowania.

Ustalenie podatku od dochodu nieujawnionego następuje poprzez wydanie decyzji podatkowej. Decyzja podatkowa ma walor aktu ustalającego i wywiera skutki podatkowo-prawne *ex nunc*⁵⁷. Od dnia doręczenia decyzji ustalającej podatek podatnik ma obowiązek dokonania zapłaty w terminie kolejnych czternastu dni. Zastosowanie się przez podatnika do wskazanego w decyzji ustalającej wysokości zobowiązania podatkowego terminu płatności podatku chroni przed naliczaniem odsetek za zwłokę. Jednak prawo do wydania decyzji ustalającej obowiązek zapłaty podatku od dochodów

⁵⁵ Por. P. Pietrasz, *Opodatkowanie dochodów...*, op. cit., s. 78.

⁵⁶ Por. R. Sowiński, *Opodatkowanie dochodów z nieujawnionych źródeł przychodów lub nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny* 2015, z. 1, s. 138–139.

⁵⁷ Por. P. Pietrasz, *Opodatkowanie dochodów...*, op. cit., s. 160.

nieujawnionych nie jest nieograniczone w czasie i może ulec przedawnieniu powodując wygaśnięcie zobowiązania podatkowego. Przedawnienie następuje po upływie pięcioletniego terminu na doręczenie decyzji w sprawie dochodów nieujawnionych. Pięcioletni termin na doręczenie decyzji ustalającej podatek ma charakter nieprzekraczalny i nie można przerwać ani zawiesić, poza przypadkiem, gdy wydanie decyzji jest uzależnione od rozstrzygnięcia zagadnienia wstępnego przez inny organ lub sąd. Nie znajduje tutaj zastosowania również przesłanka przerwania lub zawieszenia biegu terminu przedawnienia zobowiązania podatkowego. Po upływie terminu przedawnienie zobowiązanie podatkowe przestaje istnieć. Oznacza to, że organ nie może skutecznie domagać się zapłaty należności, a dobrowolna zapłata przez podatnika powoduje powstanie u niego nadpłaty podlegającej zwrotowi⁵⁸. Wygaśnięcie zobowiązania w tym przypadku następuje z mocy prawa, nie jest zatem potrzebne w tym przedmiocie żadne rozstrzygnięcie⁵⁹. Co istotne, doręczenie decyzji po upływie terminu nie powoduje w ogóle powstania zobowiązania podatkowego⁶⁰.

CIĘŻARU DOWODU W POSTĘPOWANIU PODATKOWYM W PRZEDMIOCIE PRZYCHODÓW Z NIEUJAWNIONYCH ŹRÓDEŁ

Ciężar dowodu (*onus probandi*), to pojęcie, które pojmowane jest jako obowiązek udowodnienia, wykazania, określonych okoliczności faktycznych. Pojęciu temu nadawane jest znaczenie materialne i formalne. Znaczenie materialne odnosi się do wskazania, kto poniesie ewentualne konsekwencje, jakie będzie za sobą nieść fakt przeprowadzenia, bądź niemożności przeprowadzenia określonego dowodu. Znaczenie formalne wiąże się natomiast z konsekwencją obowiązku wskazania i dostarczania dowodów w toku postępowania prowadzonego w danej sprawie, które umożliwiłyby potwierdzenie bądź zaprzeczenie określonych okoliczności faktycznych⁶¹. Innymi słowy, w tym ujęciu, ciężar dowodu pojmowany jest jako obowiązek dostarczania dowodów.

W postępowaniu podatkowym ciężar dowodu z mocy art. 122 O.p. w zw. z art. 187 § 1 O.p. obciąża organy podatkowe, obligując je do podejmowania wszelkich niezbędnych

⁵⁸ Por. T.Nowak, *Powstawanie i wygasanie zobowiązań podatkowych* (w:) M. Sęk (red.), *Prawo podatkowe. Podręcznik dla Podyplomowego Studium Prawa Podatkowego*, t. 1, Łódź 2014, s. 172.

⁵⁹ Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 5 lipca 2001 roku, I SA/Łd 750/99.

⁶⁰ Por. J.Broli, *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 523.

⁶¹ Por. A. Zieliński, *System prawa prywatnego, Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2002, s. 688.

działań w celu dokładnego wyjaśnienia stanu faktycznego oraz załatwienia sprawy w postępowaniu podatkowym, chyba że przepisy szczególne, bądź inicjatywa samej strony, przesuną go na podatnika. Postępowanie podatkowe w przedmiocie opodatkowania dochodów nieujawnionych cechuje się istotną odmiennością. Zgodnie z treścią art. 25g ust. 1 u.p.d.o.f. w toku postępowania podatkowego albo w toku kontroli celno-skarbowej ciężar dowodu w zakresie wykazania przychodów (dochodów) opodatkowanych lub przychodów (dochodów) nieopodatkowanych stanowiących pokrycie wydatku spoczywa na podatniku. Obowiązek ten nie odnosi się jednak do przychodów (dochodów) opodatkowanych lub przychodów (dochodów) nieopodatkowanych znanych organowi z urzędu lub możliwych do ustalenia przez organ na podstawie dostępnych z urzędu danych, to jest posiadanych przez niego ewidencji, rejestrów lub innych danych bądź rejestrów publicznych posiadanych przez inne podmioty publiczne, do których organ ma dostęp drogą elektroniczną na zasadach określonych w przepisach ustawy o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne. Oznacza to, że w postępowaniu w zakresie dochodów nieujawnionych powinność wykazania przychodów (dochodów) opodatkowanych lub nieopodatkowanych stanowiących pokrycie danego wydatku ciąży na podatniku. Podatnik jest więc zobowiązany do wykazania źródła finansowania wydatków, co nie ogranicza się jedynie do wskazania mienia, którym potencjalnie mógłby on pokryć wydatki poniesione w danym roku podatkowym lecz wykazania, że faktycznie wydatki te zostały sfinansowane środkami pochodzącymi z określonych źródeł. Przerzucenie na podatnika ciężaru dowodu, w postępowaniu w przedmiocie dochodów nieujawnionych, znajduje swoje uzasadnienie, bowiem to podatnik, a nie organ podatkowy dysponuje wiedzą, co do źródeł i wartości zgromadzonego mienia, przeznaczonego na pokrycie wydatków poniesionych w danym roku podatkowym⁶².

Rozkład ciężaru dowodu nie może być jednak ujmowany ściśle, jako obowiązek przedłożenia dowodu, lecz jako obowiązek wskazania na określone fakty i potwierdzające je źródła dowodowe⁶³. Oznacza to, że mimo że ciężar dowodzenia w postępowaniu w przedmiocie dochodów nieujawnionych spoczywa na podatniku, to „do organu

⁶² Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 5 grudnia 2017 r., sygn. akt I SA/Gl 878/17.

⁶³ Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 18 kwietnia 2018 r., sygn. akt I SA/Go 42/18.

podatkowego należy wykazanie, że poczynione w danym roku podatkowym wydatki i wartość zgromadzonego mienia nie mają pokrycia w uzyskanych i ujawnionych przez podatnika dochodach”⁶⁴. Z uwagi na naturalne trudności w precyzyjnym wykazaniu możliwości gromadzenia majątku w latach wcześniejszych i wielkości takiego majątku, oceniając zgromadzone dowody organ podatkowy powinien szczególnie starannie przestrzegać reguł postępowania dowodowego wynikających z zasad logicznego rozumowania oraz przepisów postępowania podatkowego, a swoje wnioski powinien dokładnie przedstawić w uzasadnieniu decyzji. Przedstawiona w decyzji ocena powinna wynikać z całości materiału dowodowego, a więc powinna uwzględniać wszystkie dowody i ich wzajemne powiązania, a wyprowadzone wnioski powinny być zgodne z zasadami logiki i z doświadczeniem życiowym. Jak zauważył Naczelny Sąd Administracyjny „takim samym zasadom oceny należy także poddawać twierdzenia i dowody przedstawiane przez podatnika”⁶⁵. Wynika z tego, że w postępowaniu w przedmiocie opodatkowania dochodów nieujawnionych obowiązuje szczególna zasada rozkładu ciężaru dowodu, jest ona bowiem niejako dwuetapowa. W pierwszej fazie to organ podatkowy powinien wykazać, że wydatki podatnika w danym roku podatkowym przekraczają dochód wykazany w zeznaniu rocznym i zachodzą przesłanki do uznania, iż miało miejsce osiągnięcie przychodów ze źródeł nieujawnionych. W tym momencie ciężar dowodu i inicjatywa dowodowa przechodzi na podatnika. To podatnik powinien wykazać, że wydatki znajdują pokrycie w określonym źródle przychodów lub w zgromadzonym mieniu. Jeżeli w postępowaniu podatkowym dotyczącym dochodu z nieujawnionych źródeł przychodu zostanie stwierdzone poniesienie wydatków przekraczających znacznie zeznany dochód, to na podatniku ciąży wykazanie, że wydatki te znajdują pokrycie w określonym źródle przychodów lub posiadanych zasobach. W interesie podatnika jest przedstawienie materiału dowodowego, z którego będzie można wyprowadzić korzystne dla podatnika skutki prawne⁶⁶.

Podatnik jest zobowiązany do przedstawienia dowodów na istnienie przychodów (dochodów), które wydatkował na określony cel. Udowodnienie przez podatnika określonego stanu posiadania jest możliwe w wyniku przeprowadzeniu postępowania

⁶⁴ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 3 lipca 2018 r., sygn. akt II FSK 1679/16.

⁶⁵ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 30 marca 2017 r., sygn. akt II FSK 3471/16.

⁶⁶ Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 1 sierpnia 2012 r., II FSK 126/11.

dowodowego, to znaczy ogółu czynności procesowych, które mają zapewnić prawidłowy sposób zbierania, gromadzenia, utrwalania i demonstrowania dowodów w celu poznania określonego fragmentu rzeczywistości istotnego z perspektywy ustalenia podstawy wymiaru podatku oraz pozwalającego osiągnąć pewność o jego istnieniu. Postępowanie dowodowe realizuje się poprzez wydanie prawidłowego pod względem prawnym rozstrzygnięcia co do istoty sprawy, w oparciu o ustalone okoliczności faktyczne. Podstawowymi instrumentami, które umożliwiają realizację powyższych celów są dowody⁶⁷. W postępowaniu w zakresie opodatkowania dochodów nieujawnionych nie zawsze jest możliwe oparcie rozstrzygnięcia na dowodach. Strona może bowiem powoływać się na niemożliwe do zweryfikowania zaszłości, co uniemożliwia przeprowadzenie dowodu. Stąd zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego dopuszcza się ewentualność uprawdopodobnienia faktów, na które strona się powołuje⁶⁸, przy czym uprawdopodobnienie to sprawienie, że coś staje się prawdopodobne, przez co należy rozumieć sytuację, która wydaje się być prawdziwa lub jest duża szansa, że się wydarzyła⁶⁹. Uprawdopodobnienie nie może być jednak oparte jedynie na twierdzeniach strony, nawet w sytuacji gdy pewne okoliczności faktyczne z nim związane zostały potwierdzone przez świadków. W przypadku uprawdopodobnienia obowiązują wymogi dotyczące oceny zaofiarowanego przez stronę materiału dowodowego. W przeciwnym przypadku za uprawdopodobnione należałoby przyjmować każde wypowiedziane przez stronę twierdzenie, nawet najbardziej nonsensowne, co pozostaje w oczywistej sprzeczności z zasadą prawdy materialnej wyrażoną w art. 122 O.p. i zasadą swobodnej oceny dowodów wyrażoną w art. 191 O.p.⁷⁰

Zgodnie z art 180 § 1 O.p. jako dowód należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. Ordynacja podatkowa nie definiuje pojęcia dowodu. W języku polskim słowo dowód ma wiele znaczeń. Dowodem może być bowiem okoliczność, rzecz dowodząca czegoś, przemawiająca za czymś, świadcząca o czymś, wskazująca na coś, oznaka czegoś, potwierdzenie, uzasadnienie lub

⁶⁷Por. P. Pietrasz, *Opodatkowanie dochodów...*, op. cit., s. 164 – 165.

⁶⁸ Por. A.Gomułowicz, J.Małecki, *Ustawa o podatku dochodowym*, s.664 oraz wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 września 1995 r., sygn. akt SA/Lu 1929/94.

⁶⁹ Zob. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 26 stycznia 2018 r., sygn. akt II FSK 112/16.

⁷⁰ Zob. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 30 maja 2017 r., sygn. akt II FSK 1361/15.

świadcstwo⁷¹. W języku nauki prawa dowodowego, a także w potocznym języku prawniczym dowód utożsamiany jest zwykle ze środkiem dowodowym lub, w nieco innym znaczeniu, źródłem dowodu. Mianem środka dowodowego najczęściej określa się treść dowodu. Pojmowanie dowodu, jako środka dowodowego, ma charakter o tyle uniwersalny, że znajduje zastosowanie w każdej procedurze dowodowej, niezależnie od charakteru sprawy⁷². Przesłanką uznania środka dowodowego za dowód w rozumieniu art. 180 § 1 O.p., jest niesprzeczność z prawem, co oznacza, że ustalenie rzeczywistego stanu faktycznego może nastąpić wyłącznie legalnymi środkami dowodowymi. Przez pojęcie sprzeczność należy rozumieć sprzeczność z prawem materialnym i sprzeczność z prawem procesowym. Ze sprzecznością z prawem materialnym mamy do czynienia między innymi w przypadku posłużenia się materiałem, którego treść objęta jest tajemnicą skarbową lub posłużenie się fałszywymi zeznaniami czy informacjami chronionymi tajemnicą bankową.

Z kolei o sprzeczności z prawem procesowym możemy mówić między innymi w przypadku utrwalenia przebiegu określonych czynności procesowych w protokole sporządzonym niezgodnie z przepisami Ordynacji podatkowej⁷³. Innym przykładem sprzeczności z prawem procesowym jest wykorzystanie w postępowaniu protokołu z zeznania osoby, która, w myśl art. 195 O.p., nie mogła być świadkiem, a także opinii biegłego podlegającego wyłączeniu zgodnie z art. 197 § 3 w zw. z art. 130 § 1 i 2 O.p.⁷⁴ Jednak nawet dowody zebrane z uchybieniem procedury nie tracą automatycznie waloru dowodu w rozumieniu art. 180 O.p., lecz waga tych uchybień oraz ich wpływ na prawidłowość postępowania winny być rozważone przez sąd przy ocenie legalności zaskarżonej decyzji⁷⁵.

Katalog środków dowodowych w postępowaniu podatkowym sklasyfikowany został w art. 181 O.p., zgodnie z którym dowodami w postępowaniu podatkowym mogą być w szczególności księgi podatkowe, deklaracje złożone przez stronę, zeznania świadków, opinie biegłych, materiały i informacje zebrane w wyniku oględzin, informacje podatkowe oraz inne dokumenty zgromadzone w toku działalności analitycznej Krajowej

⁷¹ Por. M. Szymczak, *Słownik Języka Polskiego t. 1*, Warszawa 1978, s. 443.

⁷² Por. R. Kmiecik, *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Kraków 2005, s. 26.

⁷³ Zob. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 1 lutego 2000 r., sygn. akt III SA 365/99.

⁷⁴ Por. L. Etel, *Ordynacja...*, op.cit., LEX/el. 2018.

⁷⁵ Zob. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 22 lutego 2006 r., sygn. akt I FSK 1077/05.

Administracji Skarbowej, czynności sprawdzających, kontroli podatkowej lub kontroli celno-skarbowej oraz materiały zgromadzone w toku postępowania karnego albo postępowania w sprawach o przestępstwa skarbowe lub wykroczenia skarbowe. Sformułowanie „w szczególności” oznacza, że katalog środków dowodowych wskazanych w art. 181 O.p., jest katalogiem otwartym, co jest równoznaczne z tym, że dowodami w postępowaniu podatkowym mogą być również inne dokumenty służące wykazaniu poniesionych wydatków, które wiązały się z odliczeniem od podatku lub bądź od podstawy opodatkowania w związku z korzystaniem z ulg podatkowych.

Należy wskazać, iż „brak udowodnienia przez podatnika wartości pozostających w jego dyspozycji przed poniesieniem wydatku, powoduje możliwość ustalenia przedmiotowego zobowiązania bez konieczności prowadzenia przez organy podatkowe ustaleń w tym zakresie”⁷⁶. Jednak „obowiązek zapłaty podatku z tytułu przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych wystąpi dopiero w przypadku, gdy podatnik nie będzie w stanie udowodnić lub chociażby uprawdopodobnić, przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub nieopodatkowanymi, w odniesieniu do których nastąpiło przedawnienie zobowiązania, a które mogą stanowić pokrycie poniesionych wydatków i w konsekwencji przychody (dochody) te będą zaliczane do przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych”⁷⁷. Toteż wykazanie źródła pochodzenia przychodów uzyskanych w roku podatkowym chroni podatnika od wydania decyzji ustalającej podatek w wysokości siedemdziesięciu pięciu procent podstawy opodatkowania.

PRZYCZYNY ORAZ NASTĘPSTWA UNIKANIA I UCHYLANIA SIĘ OD OPODATKOWANIA PODATKIEM DOCHODOWYM OD OSÓB FIZYCZNYCH.

Obowiązek ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych stanowi jedną z podstaw władztwa podatkowego państwa, dając władzy publicznej możliwość wprowadzenia

⁷⁶ Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 19 września 2018 r., sygn. akt I SA/Gd 789/18.

⁷⁷ Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 6 czerwca 2017 r., sygn. akt I SA/Gd 501/17.

danin publicznych. Zgodnie z art. 84 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁷⁸ każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie.

Ciężar i świadczenie pieniężne będzie podatkiem w rozumieniu art. 84 Konstytucji bez względu na nazwę, jaką nada konkretnej daninie ustawodawca. Cechy nieodpłatności, przymusowości i bezzwrotności, charakter pieniężny oraz fakt pobierania przez państwo w celu wykonywania zadań publicznych przesądzają o zakwalifikowaniu konkretnej daniny do kategorii podatku. Podatkiem w rozumieniu konstytucyjnym jest w praktyce wiele danin określonych przez ustawodawcę mianem opłat. Do ciężarów i świadczeń publicznych należy także zaliczyć cła, opłaty, dopłaty oraz składki na ubezpieczenia społeczne. Ciężary, daniny i świadczenia publiczne mogą być instrumentem polityki gospodarczej i socjalnej państwa. Szczegółowo zakres tego obowiązku powinny określić ustawy i nie można go tworzyć ani w drodze domniemania, ani w drodze wykładni rozszerzającej. Obowiązek ten powstaje z chwilą zaistnienia zdarzenia w nich określonego⁷⁹.

Z uwagi na powszechny obowiązek przestrzegania prawa i wiążące się z nim domniemanie legalności działania władzy publicznej po stronie każdego podatnika istnieje powinność uiszczenia podatku wynikającego z aktu władzy publicznej (ustawy lub decyzji podatkowej), niezależnie od tego, czy w przekonaniu podatnika akt ten jest obarczony wadą prawną. Jak wskazał Naczelny Sąd Administracyjny „kwestionowanie legalności podstawy prawnej obowiązku zapłaty podatku jest dopuszczalne wyłącznie w określonych prawem procedurach”⁸⁰. Toteż, jeżeli w odpowiednim postępowaniu zostanie stwierdzona wada podstawy prawnej podatku, to zrealizowany obowiązek zapłaty podatku automatycznie ulega zmianie w prawo podatnika do żądania zwrotu kwoty zapłaconej. Oznacza to, że wszystkie elementy obowiązku podatkowego powinny być precyzyjnie określone i zapisane w ustawie. Uchroni to podatnika przed nadmierną ingerencją organów państwowych w sferę wolności osobistej i stworzy prawne gwarancje ochrony interesu jednostki w procesie stanowienia i stosowania prawa

⁷⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483), dalej w skrócie jako Konstytucja

⁷⁹ Por. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* Wydanie: 2, Warszawa 2012, s. 490.

⁸⁰ Zob. Uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 22 czerwca 2011 r., sygn. akt I GPS 1/11.

podatkowego, a dodatkowo umożliwi podatnikom prawidłowe wywiązywanie się z obowiązku świadczenia na rzecz państwa⁸¹.

Ucieczka przed podatkami, mająca na celu minimalizowanie obciążeń podatkowych, przejawia się w formie unikania i uchylania się od opodatkowania. W piśmiennictwie podaje się, że złożoność podatkowych stanów faktycznych i zawłość samego prawa podatkowego uniemożliwiają dokonanie ścisłego rozgraniczenia między pojęciem unikania opodatkowania, a pojęciem uchylania się od opodatkowania⁸². Rozróżnienia zakresu pojęciowego unikania opodatkowania i uchylania się od opodatkowania dokonał P. Karwat, zaś zgodnie z prezentowaną przez niego definicją unikanie opodatkowania, to działanie mające na celu niedopuszczenie do powstania zobowiązania podatkowego, natomiast uchylaniem się od opodatkowania ma miejsce kiedy zobowiązanie podatkowe powstaje i podatnik temu nie przeciwdziała, natomiast zataja je lub udaremnia jego wykonanie⁸³.

W literaturze przedmiotu wyodrębnia się ekonomiczne, społeczne oraz demograficzne przyczyny unikania i uchylania się od opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych.

Ekonomiczną przyczyną uchylania się od opodatkowania jest wysokość obciążeń podatkowych, prawdopodobieństwo ich wykrycia oraz wysokość kary. Postrzegalność przez podatników wysokości zobowiązań związana jest z tym, że podatnicy nie zawsze zdają sobie sprawę, ile tak naprawdę płacą podatków. Często zmiana nazewnictwa obciążeń podatkowych na przykład na opłatę, abonament, składkę, wywołuje zjawisko tak zwanej iluzji fiskalnej, która polega na tym, że podatnicy nie mają pełnej wiedzy na temat wysokości kosztów nabywania dóbr publicznych i kosztów funkcjonowania państwa⁸⁴. Kolejnym czynnikiem ekonomicznym mającym wpływ na wolumen zjawisk unikania i uchylania się od opodatkowania jest prawdopodobieństwo ich wykrycia, które w przypadku oszustw jest istotnym czynnikiem warunkującym występowanie zjawisk oszustw podatkowych branych pod uwagę przez podatnika przy decyzjach podatkowych. Każdy z podatników, planujący uchylene się od opodatkowania, dokonuje swoistej analizy korzyści i strat z tym związanych. Pod

⁸¹ Por. A.Krawczyk-Sawicka, *Reguła ustawowego nakładania podatków i ciężarów publicznych w świetle art. 217 Konstytucji RP z 1997 roku.*, Przegląd prawa konstytucyjnego, numer 2012/2., s. 7.

⁸² Por. T. Lipowski, *Raje podatkowe a unikanie opodatkowania*, Warszawa 2004, s. 69.

⁸³ Por. P.Karwat, *Obejście prawa podatkowego*, Warszawa 2003, s. 48.

⁸⁴ Por. R.Sowiński, *Uchylanie się od opodatkowania*, Poznań 2009, s. 71.

uwagę bierze, z jednej strony, niską skuteczność organów podatkowych oraz kwoty zaoszczędzone poprzez niezapłacenie podatku, a z drugiej - wysokość ewentualnych kar i grzywien. Zwłaszcza niska skuteczność organów podatkowych jest czynnikiem zachęcającym do oszustw. Na zachowanie podatników wpływ mają również emocje takie, jak na przykład strach przed wykryciem oszustwa i poczucie obowiązku. Podatnicy o wysokim poczuciu obowiązku będą przeceniali ryzyko wykrycia oszustwa podatkowego, a podatnicy o niskim poczuciu obowiązku nie będą doceniać tego ryzyko. Zachowanie podatników uzależnione jest również od osobniczych preferencji do podejmowania zachowań ryzykownych, sytuacji życiowej podatnika czy poziomu wiedzy podatkowej. Badania empiryczne dowiodły, że zdolność podatników do podejmowania zachowań ryzykownych jest zmienna i uzależnione na przykład od wysokości stawek podatkowych. Na dyscyplinę podatkową wpływa również sytuacja ekonomiczna podatnika oraz częstotliwość kontroli podatkowych. Na gruncie oszustw podatkowych pojęcie nieuchronności kary jest związane i wynika wprost od ustalonego przez danego podatnika prawdopodobieństwa wykrycia oszustwa podatkowego. Jednak z uwagi na to, że wysokość kary nie jest postrzegana przez podatników w wartościach nominalnych, to podatnik może skłaniać się ku popełnieniu oszustwa podatkowego. Dzieje się tak, ponieważ podatnik postrzega wartość kary przez pryzmat niskiego prawdopodobieństwa wykrycia oszustwa, na przykład z uwagi na niską skuteczności aparatu skarbowego. W niektórych przypadkach nawet przy wysokim prawdopodobieństwie wykrycia oszustwa podatkowego podatnik może chcieć podjąć związane z wykryciem ryzyko - dzieje się tak w przypadku, gdy skala unikania i uchylania się od opodatkowania w danym sektorze gospodarki jest tak duża, że płacenie podatków może wykluczyć podatnika z rynku z uwagi na brak konkurencyjności jego oferty⁸⁵.

Wśród społecznych przyczyn uchylania się od opodatkowania wyróżnia się sprawiedliwość wymienną, wynikającą z ekonomicznej szkoły społecznego wyboru, odczuwanie przez podatników poziomu tak zwanej sprawiedliwości horyzontalnej, poczucie sprawiedliwości wertykalnej oraz sprawiedliwości proceduralnej, stopień skomplikowania prawa oraz mentalność podatkowa. Sprawiedliwość wymienna opiera się na założeniu, że podatnik dostrzega zależność pomiędzy opłacanymi przez niego daninami publicznoprawnymi a świadczeniami otrzymywanymi od państwa. Jednak

⁸⁵ *Ibidem*, s. 96.

przeświadczenie podatnika o stopniu ekwiwalentności tych dóbr nie opiera się na racjonalnej wiedzy i matematycznych obliczeniach, tylko na intuicyjnym przeświadczeniu oraz na zaufaniu do organów państwowych. Jeżeli podatnik oceni, że poziom i jakość dóbr dostarczanych przez państwo są niezadowalające, nawet jeżeli z nich nie korzysta, to system podatkowy zostanie przez niego uznany za niesprawiedliwy. Z pojęciem sprawiedliwości horyzontalnej wiąże się wewnętrzne poczucie sprawiedliwości, według której członkowie tej samej społeczności powinni być traktowani na równi z innymi. Oznacza to, że podatników interesuje nie tylko to, ile płacą pozostali podatnicy, ale również czy wywiązują się ze swoich fiskalnych obowiązków. Znaczenia w tym zakresie nabiera poziom dyscypliny podatkowej u innych podatników. Wiedza, że niektórzy podatnicy są opodatkowani niżej, bądź nie płacą podatków w ogóle, wywołuje dysonans i niezadowolenie z takiego stanu rzeczy. Może być to powodem wzrostu skłonności podatnika do uchylania się od opodatkowania. Trzecią przyczyną zaliczaną do społecznych przyczyn unikania opodatkowania jest poczucie sprawiedliwości wertykalnej. Pojęcie to sprowadza się do idei równego traktowania wszystkich podatników, bez względu na wysokość osiąganego przez nich dochodu czy źródło pochodzenia tego dochodu. Spór wokół pojęcia sprawiedliwości wertykalnej toczy się w obrębie progresji podatkowej. Przeciwnicy progresji podatkowej uważają ją za niesprawiedliwą z uwagi na nierówne opodatkowanie podatników, dyskryminujące podatników osiągających wysokie dochody. Zwolennicy progresji podatkowej argumentują, że osoby zamożne mają moralny obowiązek ponoszenia wyższych obciążeń fiskalnych, a zjawisko malejącej marginalnej użyteczności jednostki pieniężnej powoduje, że kwota podatku jest przez nich inaczej odbierana, niż przez osoby mniej zamożne. Pojęcie sprawiedliwości proceduralnej jest kolejnym wymiarem sprawiedliwości, oddziałującej na postawy podatników wobec płacenia podatków. Poczucie sprawiedliwości proceduralnej związane jest ze sposobem traktowania podatników przez administrację podatkową oraz z poczuciem respektowania praw jednostki przez organy podatkowe. Przyjazne i uprzejme traktowanie podatników przez organy skarbowe poprawia dyscyplinę podatkową. Na dyscyplinę podatkową wpływa również poziom oddziaływania jednostki na podejmowane decyzje. Większe poczucie uczestnictwa w procesach decyzyjnych, zmniejsza skłonność do uchylania się od opodatkowania. Zwłaszcza, gdy środki przeznaczane są na wydatki powszechnie

akceptowalne. Zwiększone ryzyko prowadzenia działalności gospodarczej również niekorzystnie wpływa na całą gospodarkę rynkową. Ponadto złożoność i niejasność przepisów prawa podatkowego, którego stałym elementem są różnego rodzaju ulgi i zwolnienia, zawsze spowodowuje skłonność podatników do ich wykorzystywania niezgodnie z ich istotą i przeznaczeniem⁸⁶. Ostatnim czynnikiem społecznych przyczyn unikania opodatkowania jest występowanie w społeczeństwie różnego rodzaju przekonań o powszechności różnych zjawisk, czyli tak zwana mentalność podatkowa. Potocznie uważa się, że zjawisko ukrywania dochodów występuje często i powszechnie, jeżeli zaś podatnicy są przekonani, że inni podatnicy znajdujący się w takiej samej sytuacji jak oni ukrywają dochody, to będą bardziej skłonni do podejmowania działań polegających na uchylaniu się od opodatkowania⁸⁷.

Do czynników demograficznych unikania lub uchylania się od opodatkowania zalicza się wiek, zachowania prospołeczne, wykształcenie i znajomość prawa podatkowego oraz religijność⁸⁸. Postawa podatnika wobec obowiązków podatkowych wiąże się również z poziomem jego rozwoju moralnego oraz płcią podatnika. Na poziom dyscypliny podatkowej wpływ ma także trudna sytuacja materialna podatnika, niemożność legalnego podjęcia pracy lub ograniczenia dotyczące możliwości podejmowania pracy zawodowej przez emerytów. Nie bez znaczenia pozostaje również rodzaj systemu poboru zaliczki na podatek. Jeżeli pobór podatku nie następuje za pośrednictwem płatnika, to możliwości uchylania się od opodatkowania rosną.

Następstwa uchylania się od opodatkowania dochodów w podatku dochodowym od osób fizycznych można rozpatrywać w zarówno aspekcie gospodarczym, jak i społecznym.

Gospodarczym aspektem unikania opodatkowania jest zniekształcenie względnej rentowności poszczególnych gałęzi gospodarki. Gałęzie słabe i nieefektywne mogą sztucznie podwyższać swoją konkurencyjność, jeżeli z pewnych względów mają one przyzwolenie na unikanie opodatkowania. Istnienie zjawiska uciekania od podatków może doprowadzić również do przekłamania oficjalnych statystyk i w konsekwencji sugerować błędną politykę fiskalną. Zjawisko to niesie za sobą wiele negatywnych

⁸⁶ Por. A.Gołdyn, *Przyczyny ucieczki przed podatkiem*, „Monitor podatkowy” 1996/6, s. 170.

⁸⁷ Por. E.Pasieczna, *Przyczyny zjawisk unikania i uchylania się od opodatkowania*, Rachunkowość a controlling numer 181, s. 461.

⁸⁸ Por. R.Sowiński, *Uchylanie się...*, op. cit., s. 133.

społecznie konsekwencji. Najważniejszą z nich, z punktu widzenia gospodarki krajowej, jest spadek wpływów budżetowych. Konsekwencją tego zjawiska jest również niepożądana redystrybucja strumienia dochodów od obywateli uczciwych do nieuczciwych. Dla tych, którzy w systemie opodatkowania widzą narzędzie do wyrównania nierówności społecznych dodatkowym argumentem jest fakt, że najczęściej od płacenia podatków uciekają ludzie bogatsi, co zmniejsza zakres redystrybucji⁸⁹. Bezpośrednią konsekwencją ucieczki od opodatkowania jest jednak powstanie tak zwanego drugiego obiegu gospodarczego, czyli funkcjonowanie szarej strefy, tj. działalności gospodarczej niezgłoszonej do opodatkowania oraz dochodów niezajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów. W praktyce oznacza to, iż niektóre osoby podlegające polskiemu ustawodawstwu podatkowemu nie ujawniają organom administracji państwowej, podatkowej bądź celnej, całości lub części swoich dochodów osiąganych w sposób niezakazany przez prawo. Aktywność prowadzona poza oficjalną gospodarką odbywa się bowiem bez ponoszenia jakichkolwiek danin publicznych oraz bez przestrzegania obowiązujących przepisów prawnych⁹⁰. Do szarej strefy zalicza się zarówno działania przynoszące dochody podejmowane zgodnie z prawem, ale niezgłaszane do urzędu skarbowego, jak i działania z pogranicza prawa, a także działalność nielegalną, przestępczą, a nawet mafijną⁹¹. Unikanie i uchylanie się od opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych jest zawsze działaniem nielegalnym, sprzecznym z prawem podatkowym, czyli stanowiącym bezpośrednie łamanie prawa podatkowego, z którym często wiąże się odpowiedzialność karna⁹².

Unikanie opodatkowania ma również pozytywne skutki. Mając na uwadze, że uciekanie od podatku łupieżczego, nękającego społeczeństwo ponad miarę, stanowi naturalną drogę ucieczki od wierzyciela podatkowego, pragnącego zbyt ograniczać samodzielność i inicjatywę obywateli, należy zauważyć, że zjawisko unikania opodatkowania przejawia się w możliwości pomocy w rozwoju pewnych gałęzi gospodarki, które w następstwie wysokiego opodatkowania nigdy by nie zaistniały⁹³.

⁸⁹ Por. A. Klonowska, *Ekonomiczne skutki ucieczki przed podatkiem*, Zeszyty Naukowe numer 778, Kraków 2008, s. 219.

⁹⁰ Por. A. Wojciechowska, *Opodatkowanie dochodów...*, op.cit., s. 52.

⁹¹ Por. A. Krajewska, *Podatki. Unia Europejska. Polska.*, Warszawa 2004, s. 237.

⁹² Pot. P. Pietrasz, *Opodatkowanie dochodów...*, op. cit., s. 56.

⁹³ *Ibidem*.

PODSUMOWANIE

Obowiązek ponoszenia ciężarów publicznych, zgodnie z przepisem art. 84 Konstytucji, obciąża każdego człowieka. Wobec tego nie można zaakceptować sytuacji, w której niektórzy podatnicy uchylają się od wypełnienia ciążącego na nich obowiązku, korzystając ze świadczeń publicznych finansowanych z podatków płaconych przez pozostałych podatników. Jak wskazał Trybunał Konstytucyjny: „Oznaczałoby to bowiem nieusprawiedliwione uprzywilejowanie podatnika nieuczciwego, względem podatnika, który rzetelnie deklaruje dochody i odprowadza podatek w wysokości uwzględniającej rzeczywistą wartość uzyskanego dochodu”⁹⁴. W celu realizacji konstytucyjnej zasady powszechności ponoszenia ciężarów podatkowych ustawodawca stworzył przepisy materialne szczegółowo regulujące opodatkowanie dochodów tych osób, które nie stosują się do obowiązującego prawa i omijają, bądź unikają płacenia podatków. W tym zakresie podstawowym narzędziem walki z nieopodatkowaną działalnością jest konstrukcja przepisów o przychodach ze źródeł nieujawnionych i nieznanujących pokrycia w ujawnionych źródłach zawarta w ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych⁹⁵.

Instytucja przychodów nieznanujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych oraz postępowanie podatkowe w tym przedmiocie różni się od postępowania w przedmiocie opodatkowania podatkiem dochodowy od osób fizycznych dochodu (przychodu) na zasadach ogólnych. Odmienności te dotyczą sposobu określania podstawy opodatkowania, ustalenia momentu opodatkowania dochodu, a także ciężaru dowodu koniecznego dla wykazania przychodów (dochodów) opodatkowanych lub nieopodatkowanych stanowiących pokrycie wydatków. Dodatkowo ustawodawca podatkowy ma zagwarantowaną w przepisach prawa podatkowego swobodę kształtowania przedmiotu opodatkowania, a zatem również definiowania dochodu. Niemniej przepisy prawa podatkowego upoważniają organy podatkowe do podejmowania postępowania podatkowego, kontrolnego czy karnego-skarbowego, w zakresie dochodów nieujawnionych, tylko wtedy, kiedy istnieją konkretne przesłanki (dowody) mogące świadczyć o nieprawidłowym rozliczeniu podatkowym. Stąd ustawodawca wyposażył organy

⁹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 lipca 2014 r., P 49/13.

⁹⁵ Por. A. Wojciechowska, *Opodatkowanie dochodów...*, op. cit., s. 56.

skarbowe w odpowiednie narzędzia do pozyskiwania informacji o zdarzeniach mogących świadczyć o niewywiązywaniu się podatników z obowiązków daninowych.

SUMMARY

Undisclosed income as a subject of taxation by means of a personal income tax.

Personal income tax is levied on revenues that are not covered by disclosed sources or from unaudited sources. The institution of taxation of undisclosed incomes and tax proceedings in this respect differs from proceedings regarding the taxation of natural person's income occurring under general principles of income tax. These differences relate to the method of determining the tax base, determining the moment of taxation, as well as determining the burden of proof which is necessary to show taxed or untaxed income which cover the expenses. The aim of the article is to present the issue of the creation of undisclosed income, tax proceedings regarding taxation of undisclosed incomes, the distribution of the burden of proof, as well as the causes and consequences of the phenomenon such as avoidance and evasion of personal income tax.

Key words: personal income tax, undisclosed income, avoidance of taxation, evasion of taxation

Słowa kluczowe: podatek dochodowy od osób fizycznych, dochody nieujawnione, unikanie opodatkowania, uchylanie się od opodatkowania